

ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА МОРФОЛОГИЧНА КОМПЕТЕНТНОСТ ПРИ ДЕЦА С УВРЕДЕН СЛУХ ОТ НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ (съгласуване на прилагателни и съществителни имена по род-авторска методика)

Неда Балканска

Катедра Специална педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“

Резюме: В доклада е описана авторска методика за овладяването на съгласуването по род на съществителните и прилагателните имена, съобразена с особеностите на учениците с увреден слух от начална училищна възраст. Изследвано е входното равнище на владеене на тази морфологична категория на всички участници в експеримента и е извършен сравнителен анализ на резултатите при двете формирани групи- контролна и експериментална- след провеждане на обучението. Описани са конкретни специфики при изследваната група деца, регистрирани по време на експеримента. Предложени са практически насоки за работа върху съответната морфологична категория.

Ключови думи: език и глухота, морфологична компетентност, езикова терапия, съгласуване по род, практическа граматика.

FORMING OF MORPHOLOGICAL COMPETENCE IN HEARING IMPAIRED CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL (COORDINATION IN GENDER OF NOUNS AND ADJECTIVES)

Neda Balkanska

Special pedagogy, SU “St.Kliment Ohridski”

Abstract: The author's method for mastering the coordination in gender of nouns and adjectives is described in the report, consistent with the characteristics of students with hearing of primary school age. This paper examines the input of this morphological category of all participants in the investigation. The comparative analysis of the results is performed for the two formed groups-control and experimental- after the method's implementation. Some main specifics are revealed in the studied group of children registered during the experiment. Practical guidelines are proposed for working on the corresponding morphological category.

Keywords: language and deafness, morphological competence, language therapy, gender coordination, practical grammar.

Въведение

Грамматическото значение род на съществителните имена в българския език е постоянно. Грамматическият род на прилагателното е зависим от рода на съществителното, чието определение се явява. Поради това всяко прилагателно в единствено число се характеризира с отделни форми за мъжки, женски и среден род. Основната форма на прилагателното е нечленуваната му форма за мъжки род, единствено число. В повечето случаи основната форма завършва на съгласен звук. Тя се нарича още проста или неразширена. Формата за женски род се образува от простата форма за мъжки род, като към нея се прибавя окончание –а или –я. Формата за среден род се образува от основната форма, чрез прибавяне на окончание –о или –е.

Прилагателните имена се регистрират за първи път в речта на чуващите деца след 2 годишна възраст. Те се използват в две родови форми, което представлява успех в овладяването на граматическата изменяемост на думите. Правилното съгласуване по род на съществителни и прилагателни имена започва след 3 годишна възраст.

За глухите деца е безкрайно трудно самостоятелно да се ориентират във формите за различните родове, още повече че окончанията на думите, по принцип, не привличат вниманието на тази група деца и не са носители на информация за тях. Допълнителна трудност представлява отдалечеността на граматическата категория род

от физиологическия пол. Не е възможно да се разчита, че децата с увреден слух са в състояние да се ориентират по отношение на категорията род, без помощта на целенасочено въздействие. С цел да предложим пътища за преодоляване на този проблем, пристъпихме към настоящото изследване.

Контингент, организация и методика на изследването

В експеримента са включени 65 деца от начална училищна възраст от ССУ с детска градина за деца с увреден слух “ проф. д-р Дечо Денев”-гр. София. Учениците са от I до четвърти клас и представляват целия начален курс на съответното училище.

Изследването се проведе на три етапа- *констатиращ експеримент*, в който взеха участие лицата и от двете групи, *обучаващ експеримент* и *заключителен констатиращ експеримент* с всички участници в изследването.

Във връзка с *констатиращия експеримент*, е подготвен тест, който съдържа 10 задачи. Задачите представляват отделни, несвързани помежду си изречения. Във всяко от тях е предвидено място за попълване на съответната родова форма на прилагателните, които са представени графично под изречението.

Родът на прилагателните имена се подбира в съответствие с определено съществително име . Във всяка тестова задача са предложени за избор трите родови форми на съответното прилагателно име, от които детето трябва да избере една. Отделните изречения се онагледяват посредством картинни изображения или жестове, тъй като невинаги признакът на обекта е ясно разграничен на илюстрациите или в много случаи глухите деца не са в състояние да го отделят от цялостния образ на обекта (например, Мими е умна., Вълкът е лош. и т. н.). За целите на изследването са подбрани елементарни от семантична гледна точка прилагателни и съществителни имена, чието значение не би следвало да представлява проблем за децата от изследваните класове.

След приключване на първия етап от изследването, се формира експериментална група, която обхваща половината от броя на децата във всеки клас (I – IV клас). По отношение на *обучаващия експеримент* е създаден тест, който е представен под формата на два субтеста. Всеки от тях се състои от 20 задачи. Първият е свързан с овладяването на рода на съществителните имена. Вторият субтест запознава децата от една страна с рода на прилагателните, а от друга със съгласуването на прилагателните и съществителните имена по род. Той също се състои от 20 задачи. С други думи приемаме положението, че децата трябва, първо, да притежават умения да определят рода на съществителните имена и едва след това да се насочи вниманието им към прилагателните и възможностите за съгласуване.

Тестовите задачи в първия субтест представляват словосъчетания от две думи – числителното един във формите му за мъжки, женски и среден род- един – една – едно, които са представени под всяка тестова задача, и съществително име, към което децата трябва да подберат една от родовите форми на числителното (например, една роза).

Вторият субтест се състои от изречения, подобно на теста от констатиращия експеримент. В тях са предвидени празни места за попълване на съответната форма за род на прилагателното, отнасящо се към конкретно съществително име. Възможностите за отговор се намират под всяко изречение. И двата субтеста са придружени с протокол на изследването, в който експериментаторът регистрира качеството на отговорите на всяко дете за отделните задачи.

Като помощно нагледно средство, в процеса на обучаващия експеримент, се въвежда таблица (вж. Табл.1), която представя в достъпен вид родовите окончания за съществителните и прилагателните имена.

Таблица 1.

ЕДИН	ЕДНА	ЕДНО
МЪЖ ЛИМОН ТЕЛЕФОН ПОРТОКАЛ ШОКОЛАД	ЖЕНА ГЪБА РИЗА КРУША КЪЩА	ДЕТЕ МОМЧЕ КОТЕ ОКО УХО
ЛОШ ХУБАВ ГОЛЯМ	ЛОША ХУБАВА ГОЛЯМА	ЛОШО ХУБАВО ГОЛЯМО

Основната цел на предлаганата от нас методика е изясняването на отделните граматически категории, както и формиране на умения за тяхната правилна употреба. Както вече уточнихме, категорията род е лишена от семантично съдържание. По тази причина нашите усилия са насочени към синтезиране на конкретни правила, които да представим на глухите ученици в достъпна за тях форма. В случая като ориентир използваме окончанията. Спряхме се на най-разпространените варианти, които се свързват с трите родови форми. Тези варианти разгледахме в две насоки: по отношение на съществителните имена и по отношение на прилагелните и числителните. Във връзка с това се обособиха три положения :

1. Думите, които окончават на съгласен звук са от мъжки роди тях комбинираме само с думи, които също окончават на съгласен звук (например, един мъж, лош вълк и т. н.)

2. Думите, които завършват на гласна –а са от женски род и се свързват само с думи, които носят същото окончание (например, една роза, бяла къща и т.н.)

3. Думите, които окончават на –о , -е са от среден род и се съчетават с думи, които окончават на –о (например, едно коте, бяло агне и т.н.).

В процеса на изследването активно приложение намери жестовата реч, в качеството на опора по отношение на изследваната граматическа категория.

След приключване на обучаващия експеримент, се проведе *заключителен констатиращ експеримент*, за целите, на който се използва стимулният материал от диагностичното изследване.

Резултати и обсъждане

В хода на проведения от нас експеримент, регистрирахме редица особености, които са от голямо значение както за разбиране спецификите , характерни за глухите деца, така и за създаването на нови методи за въздействие. Като типични грешки се откриха следните:

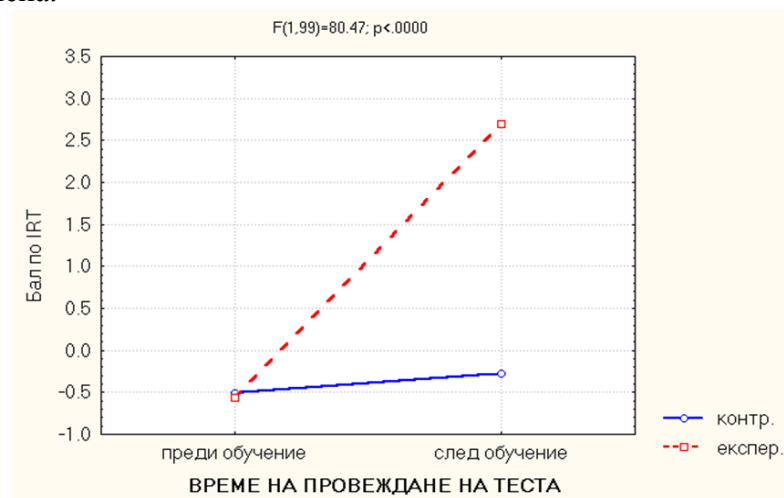
- Механично преписване на трите родови форми;
- Механично преписване на първата дума в изречението-напр. Баба е баба.
- Механично преписване на първата дума от предложените варианти за избор (т.е. само формата за мъжки род);
- Механично преписване на първите две думи от вариантите за избор-напр. Лебедът е бял-бяла.
- Механично преписване на думите за избор до запълване на празното място. Момичето е хубав- ху. Боби е здрав-здра.
- Момичето е момичъте. Лебедът е лебедъте.

Изброените особености са валидни за глухите ученици от всички изследвани класове, т. е. не може да се твърди, че с възрастта настъпва положителна промяна относно владенето на изследваната граматическа категория.

На базата на диагностичния експеримент се налага следното *заклучение*: глухите деца от начална училищна възраст не притежават умения за съгласуване на съществителните имена и прилагателните по род. Тази тенденция се запазва до края на изследвания период и най-вероятно продължава и през следващите степени от обучението. Отговор на въпроса възможно ли е глухите деца да овладеят категорията род на съществителните и прилагателни имена намираме в рамките на обучаващия експеримент. След като участваха във формиращия експеримент, възможностите им рязко се увеличават. За да се наложи безспорно изводът, че този оптимистичен резултат се дължи на проведенния експеримент, а не на традиционното обучение, извършихме сравнителен анализ по отношение на данните на контролната и експерименталната група поотделно, получени преди и след обучението. (вж. Фигура 1)

Фигура 1. Влияние на взаимодействието между факторите време на провеждане на теста и група (контролна/експериментална) върху бала, изчислен по теорията за отговор на тестов въпрос, в теста за съгласуване по род на прилагателни и съществителни имена.

На Фиг. 1 се вижда, че няма съществена разлика в изходното равнище на двете групи, т.е. те стартират със сходни възможности. Далеч не е същата ситуацията по отношение на заключителния тест, чиито резултати свидетелстват за значителна разлика в равнището, постигнато от експерименталната група, сравнено не само с това на контролната, но и с равнището, демонстрирано от експерименталната група преди обучението. Докато началният и крайният резултат на контролната група не се отличава с количествена и качествена разлика.

Заклучение

На базата на проведеното изследване се обособиха следните заключения:

Липсата на реални представи за опериране с изследваната категория задълбочава аграматизма на глухите деца и води до огромно изоставане в езиково отношение в сравнение с чуващите деца.

Като цяло, може да се отбележи, че съгласуването по род на съществителните и прилагателните е една от най-достъпните граматични категории за глухите деца от тези, които подложихме на изследване. Разбира се, отделните родове се характеризират с различна по степен трудност за учениците с увреден слух. Те лесно и бързо се ориентират по отношение на окончанията за женски и среден род, а по-труден

за определяне се оказва мъжки род. Вероятно липсата на конкретен звук и буква, които да служат като ориентир създава повече затруднения на глухото дете във връзка с определянето на рода. Децата търсят определени окончания както –а за женски род, -о, -е – за среден род, докато при думите от мъжки род е налице изобилие от съгласни звукове – н, т, р и т. н., което най-вероятно обърква учениците в първите етапи от работата. Глухите деца бързо се справят с думите, които окончат на –а, -е, а повече време им е необходимо за съществителните, които окончат на съгласен звук. При наличието на специфични методи за въздействие в процеса на обучение, се установява, че глухите ученици с лекота се справят с конкретната граматична категория, като демонстрират умения и за нейното изучаване на академично равнище.

За автора:

Неда Златинова Балканска, доцент, доктор по Специална педагогика, СУ „Св. Кл. Охридски“, ФНПП, бул. Шипченски проход 69а, тел: 0888495106, email: n.balkanska@abv.bg

